

TURKISTON GENERAL-GUBERNATORLIGINING
MA'MURIY-HUDUDIIY BOSHQARUVI TARIXSHUNOSLIGI: ILMIY
TAHLIL VA YONDASHUVLAR

Raupova Mushtariybegim Ilxomjon qizi

*Andijon davlat chet tillari instituti, Ijtimoiy gumanitar fanlar, pedagogika va
psixologiya kafedrası o'qituvchisi,
raupovamushtariy@gmail.com Tel: +998-94-283-88-95*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Turkiston general-gubernatorligining ma'muriy-hududiy boshqaruvi masalasining tarixshunosligi tahlil qilinadi. Muammo Rossiya imperiyasi davri, sovet davri va mustaqillik yillaridagi tadqiqotlar kesimida o'rganilib, har bir bosqichdagi metodologik yondashuvlar ochib beriladi. Ayniqsa, Farg'ona oblastining 1876–1917 yillardagi ma'muriy-hududiy tuzilishi masalasining ilmiy adabiyotlarda yoritilishi, mavjud qarashlar va ularning mafkuraviy asoslari tahlil etiladi. Tadqiqot natijasida mazkur yo'nalishda kompleks va xolis yondashuv zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Turkiston general-gubernatorligi, Farg'ona oblasti, ma'muriy-hududiy boshqaruv, tarixshunoslik, mustamlakachilik siyosati, Rossiya imperiyasi, sovet davri, mustaqillik davri.

Аннотация: В данной статье анализируется историография вопроса административно-территориального управления Туркестанского генерал-губернаторства. Проблема изучается в разрезе исследований периода Российской империи, советского времени и лет независимости, раскрываются методологические подходы каждого этапа. В частности, анализируется освещение в научной литературе вопроса административно-территориального устройства Ферганской области в 1876–1917 годах, существующие взгляды и их идеологические основы.

В результате исследования обосновывается необходимость комплексного и объективного подхода в данном направлении.

Ключевые слова: Туркестанское генерал-губернаторство, Ферганская область, административно-территориальное управление, историография, колониальная политика, Российская империя, советский период, период независимости.

Abstract: This article analyzes the historiography of the administrative-territorial governance of the Turkestan Governor-Generalship. The issue is examined within the framework of studies conducted during the Russian Empire, the Soviet period, and the years of independence. Particular attention is paid to the coverage of the administrative-territorial structure of the Fergana region (1876–1917) in scholarly literature and the ideological foundations of different interpretations. The study substantiates the necessity of a comprehensive and objective approach to this problem in contemporary historiography.

Keywords: Turkestan Governor-Generalship, Fergana region, administrative-territorial governance, historiography, colonial policy, Russian Empire, Soviet period, independence period.

Kirish

Turkiston general-gubernatorligining ma'muriy-hududiy boshqaruvi masalasi Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyodagi mustamlakachilik siyosatini o'rganishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tizim imperiyaning siyosiy, harbiy va iqtisodiy manfaatlarini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, u o'lkaning ijtimoiy-siyosiy hayotiga chuqur ta'sir ko'rsatgan. Shu bois ushbu masalaning tarixshunosligini tahlil qilish mavjud ilmiy qarashlarni umumlashtirish, ularning metodologik asoslarini aniqlash va zamonaviy yondashuvlarni belgilash imkonini beradi.

Rossiya imperiyasi davri tarixshunosligi: XIX asr oxiri – XX asr boshlarida yaratilgan ilmiy va rasmiy asarlarda Turkiston general-gubernatorligining boshqaruv tizimi imperiya manfaatlari nuqtayi nazaridan yoritilgan. D.I. Romanovskiy, V.V. Grigorev, A.K. Kaufman, N.I. Kraft, N.P. Ostroumov, N.S. Likoshin, M.A. Terentev kabi mualliflarning asarlarida Turkiston o'lkasini zabt etish va boshqaruv tizimini shakllantirish jarayonlari “tartib o'rnatish” hamda “markazlashgan boshqaruvni ta'minlash” zarurati bilan asoslangan.

Mazkur davr manbalarida Farg'ona oblastining tashkil etilishi va uning uyezd hamda volostlarga bo'linishi imperiya hukmronligini mustahkamlovchi mexanizm sifatida talqin qilingan. Sud-huquq tizimiga oid tadqiqotlarda esa dunyoviy sudlar bilan bir qatorda qozi va biy sudlarining faoliyati yoritilgan bo'lsa-da, an'anaviy tizim ko'pincha “qoloq” deb baholangan.

Shuningdek, F.K. Girs va K.K. Palen tomonidan taqdim etilgan taftish hisobotlarida ma'muriy boshqaruvdagi kamchiliklar, moliyaviy va tashkiliy muammolar statistik ma'lumotlar asosida keltirilgan. Ayrim manbalarda poraxo'rlik, amaldorlar o'zboshimchaligi va mahalliy aholining yerlarini tortib olish holatlari ham qayd etilgan.

Umuman olganda, imperiya davri tarixshunosligi boy faktik materiallarga ega bo'lsa-da, unda mustamlakachilik siyosati mohiyati chuqur tanqidiy tahlil qilinmagan.

Sovet davri tarixshunosligi: Sovet davrida Turkiston general-gubernatorligining ma'muriy-hududiy boshqaruvi masalasi marksistik metodologiya asosida o'rganildi. Bu davr tadqiqotchilari Rossiya imperiyasining Turkistondagi siyosatini mustamlakachilik va ekspluatatsiya siyosati sifatida baholadilar.

G. Safarov, T. Risqulov, P.G. Galuzo, A.Yu. Yakubovskiy, S.P. Tolstov, I.M. Mo'minov va boshqalar o'z tadqiqotlarida general-gubernatorlik boshqaruv tizimini mahalliy aholini siyosiy va iqtisodiy jihatdan

bo'ysundirish vositasi sifatida talqin etdilar. Biroq sovet davri asarlarida Farg'ona oblastining ma'muriy-hududiy tuzilishi masalasi ko'pincha umumiy tavsif darajasida yoritilib, uning ichki boshqaruv mexanizmlari yetarlicha chuqur o'rganilmadi.

Mazkur davr tarixshunosligida sinfiy yondashuv ustuvor bo'lib, tarixiy jarayonlar mafkuraviy mezonlar asosida talqin qilingan.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, Turkiston general-gubernatorligi tarixini xolis va kompleks o'rganish imkoniyati yaratildi. Zamonaviy tadqiqotlarda Rossiya imperiyasining Turkistondagi ma'muriy-hududiy siyosati mustamlakachilik mohiyatiga ega tizim sifatida arxiv hujjatlari asosida tahlil qilinmoqda.

Sh. Vohidov, D. Alimuhamedov, A. Ziyo, B. Eshov va boshqa olimlarning izlanishlarida Farg'ona oblastining tashkil topishi, uning ma'muriy chegaralari, uyezd va volostlar tizimi, markaziy va mahalliy hokimiyat o'rtasidagi munosabatlar ilmiy asosda yoritilgan.

Hozirgi tarixshunoslikda Turkiston general-gubernatorligining boshqaruv tizimi siyosiy, harbiy va iqtisodiy omillar bilan uzviy bog'liq holda o'rganilmoqda. Biroq Farg'ona oblastining 1876–1917 yillardagi ma'muriy-hududiy evolyutsiyasini maxsus tadqiqot obyekti sifatida kompleks o'rganish zarurati saqlanib qolmoqda.

Turkiston general-gubernatorligining ma'muriy-hududiy boshqaruvi tarixshunosligi uch asosiy bosqichda shakllangan: imperiya davri, sovet davri va mustaqillik davri. Har bir bosqich o'zining metodologik yondashuvi va mafkuraviy asoslari bilan ajralib turadi.

Imperiya davrida boshqaruv tizimi siyosiy manfaatlar asosida asoslangan bo'lsa, sovet davrida u mustamlakachilik va ekspluatatsiya siyosati sifatida talqin qilindi. Mustaqillik davrida esa masalaga xolis, manbashunoslik va arxiv hujjatlariga asoslangan kompleks yondashuv shakllanmoqda.

Shu bois Farg‘ona oblastining 1876–1917 yillardagi ma‘muriy-hududiy tuzilishini alohida, tizimli va qiyosiy tahlil asosida o‘rganish bugungi tarixshunoslikning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlar Turkiston general-gubernatorligining mustamlaka boshqaruv tizimini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Turkiston general-gubernatorligining ma‘muriy-hududiy boshqaruvi tarixshunosligi masalasini ilmiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, mazkur muammo turli tarixiy bosqichlarda turlicha metodologik yondashuvlar asosida o‘rganilgan va baholangan.

Birinchidan, Rossiya imperiyasi davrida olib borilgan tadqiqotlar asosan rasmiy-ma‘muriy xarakterga ega bo‘lib, mustamlakachilik siyosatini oqlash, hududni “sivilizatsiyalash” va boshqaruv tizimini samarali deb ko‘rsatishga qaratilgan edi. Bu davr manbalarida ma‘muriy-hududiy islohotlar imperiya manfaatlari nuqtai nazaridan talqin qilindi hamda mahalliy aholi manfaatlari ikkinchi darajali masala sifatida qaraldi.

Ikkinchidan, sovet davri tarixshunosligida Turkiston o‘lkasidagi boshqaruv tizimi mustamlakachilik siyosatining bir ko‘rinishi sifatida baholandi. Tadqiqotlarda sinfiy yondashuv ustuvor bo‘lib, chor Rossiyasi siyosati ekspluatatsion va zulmga asoslangan tizim sifatida talqin qilindi. Shu bilan birga, ayrim ilmiy ishlarda ma‘muriy boshqaruvning huquqiy asoslari, tuzilmasi va vakolatlari tizimli ravishda o‘rganildi, ammo umumiy ideologik qolip saqlanib qoldi.

Uchinchidan, mustaqillik yillarida mazkur masalaga nisbatan yangicha – milliy va xolis yondashuv shakllandi. Endilikda Turkiston general-gubernatorligi boshqaruv tizimi nafaqat mustamlakachilik apparati sifatida, balki o‘lkaning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va huquqiy rivojiga ta’sir ko‘rsatgan murakkab tarixiy hodisa sifatida tahlil qilinmoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda arxiv manbalariga tayangan holda boshqaruvning markaziy va

mahalliy bo'g'inlari, harbiy-ma'muriy boshqaruv xususiyatlari, sud-huquq tizimi hamda hududiy bo'linishlar chuqurroq o'rganilmoqda.

Ilmiy tahlil natijalariga ko'ra, Turkiston general-gubernatorligining ma'muriy-hududiy boshqaruvi:

- imperiya manfaatlariga xizmat qiluvchi markazlashgan harbiy-ma'muriy tizim bo'lgan;
- mahalliy an'anaviy boshqaruv institutlarini cheklagan va ularni imperiya tizimiga moslashtirgan;
- hududiy bo'linish va boshqaruv mexanizmlarida qat'iy vertikal tuzilmani shakllantirgan;
- ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga uzoq muddatli ta'sir ko'rsatgan.

Shu bilan birga, tarixshunoslikdagi yondashuvlar evolyutsiyasi mazkur muammoni yanada chuqur, kompleks va xolis o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Kelgusida arxiv hujjatlari, statistik ma'lumotlar va qiyosiy tarixiy tahlil asosida boshqaruv tizimining real amaliyoti, uning mahalliy jamiyatga ta'siri hamda modernizatsiya jarayonlariga bog'liqligini yanada kengroq tadqiq etish muhim ilmiy vazifa bo'lib qoladi.

Umuman olganda, Turkiston general-gubernatorligining ma'muriy-hududiy boshqaruvi tarixshunosligi – nafaqat mustamlakachilik siyosatini o'rganish, balki Markaziy Osiyo hududida zamonaviy davlat boshqaruvi tizimining shakllanish jarayonlarini anglash uchun ham muhim ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Романовский Д.И. Туркестанский край и организация управления. – Санкт-Петербург: Военная типография, 1878.

2. Григорьев В.В. Туркестанский сборник. – Ташкент: Типография Туркестанского генерал-губернаторства, 1870–1890.
3. Кауфман А.К. Материалы по управлению Туркестанским краем. – Ташкент: Типография при Канцелярии генерал-губернатора, 1880.
4. Крафт Н.И. Судостроительство в Туркестанском крае. – Ташкент: Типо-литография С.И. Лахтина, 1898.
5. Остроумов Н.П. Мусульманское судопроизводство в Туркестане. – Ташкент: Типография Туркестанского генерал-губернаторства, 1909.
6. Ликошин Н.С. Быт и суд мусульман Туркестана. – Ташкент: Типо-литография братьев Порцев, 1910.
7. Терентьев М.А. История завоевания Средней Азии. – Санкт-Петербург: Военная типография, 1906.
8. Гирс Ф.К. Отчет по ревизии Туркестанского края. – Санкт-Петербург: Сенатская типография, 1883.
9. Пален К.К. Отчет сенатора Палена по Туркестанскому краю. – Санкт-Петербург: Государственная типография, 1910.
10. Бартольд В.В. Сочинения. Т. II: История Туркестана. – Москва: Издательство «Наука», 1963.
11. Сафаров Г. Колониальная политика царизма в Средней Азии. – Москва–Ленинград: Госиздат, 1925.
12. Галузо П.Г. Туркестан – колония. – Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1935.
13. Якубовский А.Ю. История Средней Азии. – Москва–Ленинград: Издательство АН СССР, 1954.
14. Толстов С.П. По древним дельтам Окса и Яксарта. – Москва: Издательство АН СССР, 1948.

15. Мўминов И.М. Ўзбекистон тарихининг айрим масалалари. – Тошкент: Фан, 1969.
16. Содиқов Ҳ., Шамсутдинов Р., Равшанов П., Усмонов Қ. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 1-китоб: Туркистон Чор Россияси мустамлакачилиги даврида. – Тошкент: Шарқ, 2000.
17. Шамсутдинов Р., Каримов Ш., Ҳошимов С. Ватан тарихи (XVI–XX аср бошлари). – Тошкент: Ўқитувчи, 2010.
18. Каримов Ш., Шамсутдинов Р. Туркистон Россия босқини даврида. – Тошкент: Академнашр, 2012.
19. Воҳидов Ш. Туркистон генерал-губернаторлиги тарихи масалалари. – Тошкент: Фан ва технология, 2015.

